

тистських поглядів вірніше всього будувати не у відповідності з загальновизначеною структурою символів віри, які поперед всього описують уявлення про Бога, а з опису позиції баптизму по відношенню до Святого Письма і Священного Переказу як джерел богопізнання.

1.2. Уявлення про джерело Богопізнання (принцип *Sola Scriptura*)

Для отців-реформаторів гасло *Sola Scriptura* (тільки Писання) стало основним богословським принципом, на якому були побудовані їх богословські системи. За влучним виразом одного з істориків, реформатори скинули папу і на його місце поставили Святе Письмо.

До XVI ст. все богослов'я будувалося на двох джерелах: Святому Письмі, тобто книгах, що складають Біблію, та Священному Переказі, тобто на вченні отців церкви, постановах Вселенських соборів та опрацьованих церквою таїнствах та священнодійствах. Ця залежність від церковних правил, які на Заході утверджувались непогрішимістю папи римського, а на Сході — давниною законів, призводила до появи все нових і нових звичаїв, доктрин і традицій. Щоб розібратися в цій різноманітності, був потрібен зовнішній, незалежний від людей критерій, і в пошуках цього критерію велику роль зіграли гуманісти, з їх закликом «*Ad fontes*» — назад до джерел.

Лютер, Кальвін і всі реформатори та їх послідовники, в тому числі перші прихильники сучасного баптизму, були однастайні в тому, що єдиним і достатнім авторитетом для християнина повинна служити Біблія і тільки Біблія. «Я схвалюю тільки ті людські інститути, які побудовані на авторитеті Бога і взяті з Святого Письма», — писав Кальвін у своїх «Іституціях християнської віри».

Різниця між католицькими, православними та протестантськими богословами була не стільки в питанні статусу або значення Святого Письма, тут вони були одностайні: в теорії Писання відводилось перше

місце, але різниця була в поясненні Писання, в складі Писання і в його застосуванні в практику церковного життя.

Принцип *Sola Scriptura* не так просто було застосувати на практиці, як це могло б здатися на перший погляд. Перша трудність виникла тоді, коли потрібно було визначити, що собою являє Святе Письмо?

Для католицьких богословів термін «Святе Письмо» означає: «Книги, що складають Вульгату»; для православних — книги, що складають Септуагінту і похідні від неї манускрипти; Але реформатори, спираючись на дослідження гуманістів, зрозуміли, що поняття «Святе Письмо» слід розглядати з точки зору оригінального тексту і текстологічної процедури, що максимально відтворює первісний текст. Таким чином, до поняття «Писання» були включені тільки 39 книг, що спочатку складали канон Старого Заповіту, і які містить в собі єврейська Біблія та стародавні манускрипти, а також 27 книг Нового Заповіту. Апокрифічні книги, що були включені до Вульгати та до візантійських джерел, не були визнані Святим Письмом.

Це означало, що деякі доктрини, які ґрунтувались на текстах, що знаходились тільки в апокрифічних книгах, втрачали біблійне обґрунтування. Наприклад, молитва за померлих ґрунтувалась на Другій книзі Маковіїв 12: 40-46, але сама книга Маковіїв не входила в канон. Таким чином, молитва за померлих втрачала обґрунтування.

Друга трудність полягала в тому, щоб визначити, в якому цензі слід відкидати Священний Переказ? На перший погляд, саме питання виглядає досить несподіваним. Хіба «Тільки Писання» не передбачає повного відкидання Переказу? Але насправді реформаторів хвилював не увесь Священний Переказ, а тільки включення людських доповнень, викривлень і протиріч біблійному тексту в ньому.

Слід зауважити, що в Священному Переказі розрізняють дві частини: по-перше, в ньому міститься конкретний спосіб тлумачення та використання Святого Письма. Це значить, що в Церкві, особливо в перші століття її існування, склався деякий підхід до розуміння і екзегетичної інтерпретації окремих біблійних текстів. Зараз богослови не інтерпретують увесь текст самостійно, вони використовують ті смислові значення, які «надані історично», тобто закріпились у традиційному розумінні. Наприклад, «талант» в Мф.25:14-30 уже досить

багато сторіч розумівся не як міра срібла, а як особливі якості людини. Це була традиція тлумачення, що закріпилася від первісного християнства. Саме цю частину Священного Переказу реформатори не відкинули, хоча й тут вони здобули дещо нове і оригінальне.

Магістерська реформація відкинула тільки другу частину Священного Переказу, яка у відносно закінченій формі сформувалася тільки у XI - XII ст. Вони відкинули розуміння Священного Переказу як окремого і самостійного джерела, що надано в додаток до Святого Письма. В історичних церквах склалося таке уявлення: якщо Писання зберігає мовчання з цілого ряду питань — це означає, що Бог бажає, щоб християни пізнали їх з усного Переказу, що походить від самих Апостолів. Переказ, що є додатковим і не ґрунтується на Святому Письмі, був відкинутий протестантським богослов'ям.

Баптисти, як й інші групи протестантів, вважають тільки Біблію єдиним і достатнім джерелом богопізнання та християнського життя, але в їх середовищі частіше за все зустрічались крайні радикали, які вважали, що треба відкинути всякий елемент переказу або традиції. Тобто, якщо лютерани і кальвіністи відкидали із Священного Переказу все, що не відповідало або було протилежним Святому Письму, і залишали з традиції багато такого, про що Святе Письмо просто змовчує, то баптисти були більш послідовні в застосуванні ідеї «Тільки Писання». Вони вважали, що кожен віруючий, що керується Духом Святим, може вірно тлумачити Писання, не знаючи традиційного тлумачення, або навіть відхиляючись від нього.

Ця думка логічно виходила з головного принципу радикальної реформації — необхідності особистого відродження для кожного члена церкви. Послідовне застосування принципу «Тільки Писання» було дуже сильною стороною радикальної реформації, але в цьому ж була її слабкість. Особисте духовне просвітлення, що дає право кожному тлумачити Святе Письмо, відкривало широку дорогу індивідуалізму, викривленню та перекосу в здоровому євангельському вченні. Цей шлях часто ставив думку кожної окремої людини вище колективної думки церкви, що в свою чергу відкривало можливість духовної спокуси і помилкового відкриття. Розуміючи цю небезпеку, російсько-український баптизм дуже рано почав ставити питання: «Хто має право

викладати Святе Письмо»? Це питання було першим, яке стояло на з'їзді баптистів в селі Ново-Василівка у 1884 році. Єпархіальний місіонерський комітет, що вороже спостерігав за роботою з'їзду, зазначив у своєму протоколі (№ 5 від 19 січня 1896 року): «Перше питання було вирішене в тому значенні, що особисте свавілля в розумінні смислу Святого Письма було обмежене, і право тлумачити його надавалось тільки наставникам і пресвітерам, як особам, уповноваженим конференцією, а вирішальний голос засвоєний був самою конференцією».¹

Російсько-український баптизм, з перших кроків свого існування насичений біблійним текстом з рук книгонош і просвітників-народників, вихований майже на містичному відношенні до Святого Письма, прийнятому від православ'я, завжди відрізнявся суворим дотриманням принципу «Тільки Писання» в побудові свого вірування і благочестя.

Біблійний критицизм і лібералізм, що вразив західний баптизм з середини XIX ст., не мав поширення в євангельсько-баптистському середовищі Російської імперії, соціально орієнтованому на середній клас і селянство. Біблійний консерватизм і фундаменталізм мав практично стовідсотковий вплив в цій релігійній групі. В житті це означало, що російський синодальний переклад Біблії вважався абсолютно незаперечним авторитетом в усіх питаннях віри, церковного устрою, а також практичного життя. Дуже часто цей біблійний текст сприймався не тільки богонатхненним за змістом і за смислом, але за буквою написання. Для рядового баптиста російсько-українського братства припущення можливості помилки синодального тексту сприймалося як найтяжче блюзнірство. Таке відношення було характерним не тільки для євангельських віруючих, але й для більшості православного населення, особливо у ставленні до церковно-слов'янського тексту.

Роки атеїстичної пропаганди не похитнули біблійного консерватизму в середовищі євангельських християн-баптистів. Це пояснюється тим, що войовничий атеїзм частіше за все використовував грубі і насильницькі форми роботи, а так звана «залізна завіса» зберігала євангельський рух СРСР від впливу біблійного лібералізму. З 80-х рр.

¹ История евангельско-баптистского движения в Украине. Одесса, 1998. — С. 253.

XX ст. ситуація почала змінюватись, але до цього часу в братстві ЄХБ було сформульовано і зафіксовано консервативне відношення до Святого Письма і до поняття богонатхненності. Таким чином, велика кількість релігійної літератури з біблійного критицизму, що з'явилась в Україні, не мала руйнівного впливу на застосування принципу «Тільки Писання».

Одне з сучасних «Сповідань віри» розтлумачує розуміння цього принципу так: «Повністю і дослівно богонатхнення в оригінальному тексті, Біблія є абсолютно непогрішною і безпомилковою у змістовному викладанні усіх тем, яких вона торкається (2 Тим. 3:15-16; Мт. 24:35).

Вона має подвійне авторство і природу (людську і божественну) (2 Петр. 1:21; Мт. 10:20). Це означає, що Бог, за допомогою Святого Духа, використовуючи індивідуальні особливості авторів і їх культурно-історичний образ мислення, дав людству надісторичне і рівно застосоване до будь-якої епохи божественне об'явлення та зберіг його в копіях і перекладах оригіналу, які є Словом Божим у тій мірі, в якій вони дорівнюють оригіналу (1 Кор. 2:13; Євр. 4: 12).

Подвійна природа Біблії потребує буквального граматично-історичного тлумачення Писання при молитовно-натхненному впливі Святого Духу (2 Петр. 1:19; Дії 15: 15-16; Об. 22: 18-19). Використовування гіпербол і круглих цифр, тематичне розподілення і варіативне підбирання матеріалу у паралельних текстах, вільне цитування та інші літературні прийоми не порушують непогрішність Біблії (Гал. 1: 8; 2 Петр. 1:19; 1 Сол. 2:13)».¹

Таким чином, канонічні книги Біблії, як правило, в їх традиційному розумінні, стали для баптизму основним правилом і критерієм богослов'я, церковного устрою і практичного життя.

Теологія у вузькому смислі цього слова, як вчення про Бога, у більшості протестантів, в тому числі і у баптистів, не відрізнялась і до цього часу не відрізняється від традиційного християнського розуміння, що склалося в дискусіях патристичного християнства IV-VI ст. ст.

¹ История баптизма. — Одесса, 1996. — С. 472.

Гамбурзьке «Сповідання віри», складене «батьком континентального баптизму» Онкеном і перекладене російською мовою одним із відомих баптистів Павловим, стверджує: «Ми віримо, що є тільки єдиний, живий, істинний і вічний Бог: Отець, Син і Святий Дух, які в своїй природі і властивостях досконалі, вічно рівні і нероздільні, так що Отець є істинний, вічний Бог, Син — істинний, вічний Бог і Святий Дух — істинний, вічний Бог; однак, ми віримо не в трьох богів, але тільки в єдиного, вічного, всемогутнього, всепремудрого, всезнаючого, скрізь присутнього Бога».¹

Це розуміння майже дослівно повторює православну і католицьку традицію в теології. Один з провідних діячів українського баптизму ХІХ ст. І.Г.Рябошапка говорив: «Ми визнаємо, що все сказане в символі Православної церкви... вірно і зо всім погоджуємося тому, що там все відповідно з Святим Письмом».² Йдеться про Нікео-Цареградський символ віри, що поважається в православ'ї, і який достатньо широко використовувався і до цього часу використовується в баптистських виданнях і проспектах, підкреслюючи спадкоємність вірування баптизму і раннього християнства.

Характерною особливістю майже всіх російськомовних євангельсько-баптистських Символів віри є свідоме ухилення від обговорювання питання «Filioque». Тобто, давнішнього сперечання між православ'ям і католицизмом про додання на Заході в Символ віри, прийнятий на другому Вселенському Соборі (381 р.), до вислову «Від Отця» слова «Сина» в опису походження Святого Духа. Тільки «Сповідання віри», видруковане І.С.Прохановим 1910 р., обережно зазначає: «Святий Дух походить від Отця і посилається Отцем і Сином».³ У той же час західний баптизм вирішує проблему Filioque в сторону католицької церкви. Так, «Баптистське Сповідання віри 1689 року» прямо заявляє: «Святий Дух відходить від Отця і Сина».⁴ Таким чином, цілком очевидно небажання вітчизняного баптизму вступати в цю дуже складну богословську дис-

¹ Цитата без біблійних посилань з «Вероучения русских евангельских христиан-баптистов». — Ростов-на-Дону, 1906.

² История евангельских христиан-баптистов в СССР. М., 1989. — С. 440.

³ Христианин. — 1992, № 2-3.

⁴ Баптистське Сповідання віри 1689 року. — Лондон, 1970. — С. 17.

кусію на православних канонічних територіях. І дійсно, в російсько-українському баптизмі це питання майже ніколи не обговорювалось.

1.3. Уявлення про людину і спасіння

Антропологія і сотеріологія баптизму виходять із загальнопротестантського визнання абсолютної гріховності та зіпсованості людської натури і можливості спасіння виключно по благодаті Божій.

Всі реформатори чудово усвідомлювали гріховність людини і зумовлену з цим її вічну загибель. І центральне питання для них полягало в тому, щоб зрозуміти: як грішники можуть бути виправдані? Бо в основі християнського вірування лежить переконання, що грішники можуть бути врятовані і увійти у спілкування з Богом. Але як це зробити практично?

Тема виправдання була улюбленою темою сперечань і суджень у схоластичному богослов'ї, але за тисячу років до Реформації офіційна церква (ані на Сході, ані на Заході) чомусь ні разу не висловила офіційної думки з цього приводу. Найважливіша тема Нового Заповіту в силу ряду причин не була наведена чітко, а богословські мудрування пропонували велику кількість висловлювань з цього приводу. Через те на питання, яке завдяки гуманізму почало звучати не колективно, а індивідуально, особисто: «Що я повинен зробити, щоб спастись?» авторитетні представники історичних церков (поважні монахи, старці і навіть патріархи) давали неоднозначну відповідь.

Традиційно вважалося, що Бог уклав з людиною заповіт, у відповідності з яким зобов'язується виправдати кожного, хто буде відповідати певним умовам святості. Тобто, завжди розумілося, що Бог цілком неупереджено зважає кожну людину: якщо вона задовольняє вимогам Бога — виправдана, якщо ні — засуджена. Іншими словами: який ти є і що ти заробив — те й отримаєш: або вічне життя або вічне засудження.

Захоплено вивчаючи Августина, родоначальник Реформації — Лютер все більше розумів, що грішники не в змозі робити нічого іншого, крім гріха. Сам Лютер у своєму чернецькому житті щосили намагався задовольнити вимоги Бога та чим більш суворо він це робив, тим